

OH1

Sara Ailu

PROpe

Matkalla opettajaksi

Tein ensimmäisen opetusharjoitteluni Jyväskylän Normaalikoulussa vuosiluokassa 2C. Riemuitsin päästä observoimaan ja opettamaan alkuopetuksessa, sillä olen hyvin kiinnostunut näkemään miten erilaisten leikkien ja muun toiminnan ohessa lapset kasvattavat vähitellen tietojaan ja taitojaan. Monet mahdollisuudet toteuttaa opetusta teki tuntien suunnittelemisesta hieman haastavaa, sillä minulla oli täysin vapaat kädet toteuttaa pitämäni oppitunnit. Opetussuunnitelmasta nousi tärkeänä esille, että oppilaat saisivat uusia ja onnistuneita oppimiskokemuksia (OPS2016). Opetussuunnitelmaan nojaten lähdin rakentamaan hyvää pohjaa tunteja varten. Tavoitteissani lähdin tutkailemaan kokonaisvaltaisesti erilaisia vuorovaikutustilanteita ja niiden luonnetta. Miltä tuntui olla luokan edessä, millaisia kohtaamisia syntyi tai miten tunnistin ja tulkitsin nämä tilanteet sekä huomata mahdollisia lasta koskevia tuen tarpeita. Lopussa pohdin myös ammatillisen kasvun kehitystä ja kehittämistä.

Ensimmäisenä tavoitteena harjoittelussa otin vuorovaikutussuhteen luomisen oppilaiden kanssa. Tavoitteena oli saavuttaa mahdollisimman luontainen kanssakäyminen. Vuorovaikutus tutkija Erving Goffman esittää kirjassaan myös luontevan kasvotyön tekemisen, sillä tämän avulla opitaan vuorovaikutussuhteiden pelisääntöjä (Goffman 2012, 31). Luokalla oli tapana aloittaa päivä kuulumisten kyselemisellä. Tähän käytettiin kiireettömästi aikaa noin kymmenisen minuuttia ennen oppitunnin alkua. Mielestäni tämä oli päivän tärkein vuorovaikutteinen kohtaaminen, jolla opettaja osoitti kiinnostusta oppilaisiinsa ja välitti sen viestin, että jokainen luokassa on tärkeä. Jokainen oppilas tuli nähdyksi ja kuulluksi. Myös Marjamäki, Kosonen, Törrönen ja Hannukkala tuovat esille kohtaamistilanteiden merkittävyyden. Kasvatussuhteessa molemminpuolinen arvostus ja aikuisen empaattinen kuuntelu lasta kohtaan on hyvin olennaista. Lämmin kohtaaminen tukee lapsen itsetuntoa ja luo turvallisen ilmapiirin luokassa (Marjamäki ym. 2016, 29-31). Näin päivä sai lempeän alun, joka kantoi hyvin usein myös pitkälle loppupäivään. Tämän vuoksi määrittelin tämän ensikohtaamisen aamuisin erityisen tärkeäksi toiminnaksi.

Ensimmäisen POMM1-johdantokurssin kasvukansiotekstissäni mainitsen ensivaikutelman tekemisen. Ja miten sen voi tehdä vain ja ainostaan kerran (Ailu 2018, kasvukansio). Observoidessani ja opettaessani törmäsin muutaman kerran sellaiseen tilanteeseen, missä oppilas haastoi rooliani ja asemaani luokassa. Roolilla ja asemalla tarkoitan Erving Goffmanin näkökulmaa siitä, millaisia odotuksia minuun kohdistuisi opetusharjoittelun aikana (Suoninen 2009, 32). Goffman on kiteyttänyt, että jokaisella on aina jokin rooli vuorovaikutteisissa keskusteluissa. Tekemisemme ei ole vain yksilövalintojen tulos, vaan suhteessa toisten odotuksiin. (Hakkarainen & Jääskeläinen 2010, 85.) Myöhemmin näitä törmäyskursseja pohtiessani, ymmärsin ensikohtaamisen merkityksen. Oppilas oli tietyllä tavalla huomannut epävarmuuteni luokkahuoneessa ja pääsi näin testaamaan minua. On hyvä muistaa, että lapsilla on usein tarkat tuntosarvet päässään ja jos opettaja ei pysty olemaan luontaisesti heidän edessään, epävarmuus huomataan välittömästi. Kerroin kasvukansiotekstissäni, miten jokaiselle oppilaalle tulisi asettaa tavoitteeksi oman itsensä kehittäminen (Ailu, 2018). Näin ensimmäisen harjoittelun päätteksi myönnettäköön, että nämä tavoitteet tulee nimetä myös opettajaksi opiskelevan kohdalla. Nimesin tämän tunnekokemuksen esiintymisjännitykseksi, sillä epävarmuuteni tässä mainittavassa tilanteessa kumpusi siitä, etten ole täysin sinut miten erinäisissä tilanteissa tulisi menetellä. Maili Pörhölä avaa kirjassaan käsitettä esiintymisjännitys niin, että nämä tilannekokemukset muodostuvat hyvin monesta asiasta. Jos odotukset, suoriutuminen tai itse viestintätehtävä ja viestintätilanne ovat epäselviä, kokemus voidaan tulkita jännittäväksi. (Pörhölä 1995, 146-147.) Olen ollut useasti musiikillisen taustani vuoksi tekemisissä esiintymisjännityksen kanssa, joten tiedän kirjaimellisesti mitä se on. Itse reflektoin tätä asiaa niin, että uudet esiintymiskokemukset saattavat aiheuttaa jännitystä ilman että muut sitä huomaavat. Tässä kohtaa korostan edelleen lasten kykyä aistia aikuisen tunteita, sillä heille nämä näkyvät selkeämmin aikuisiin verrattuna. Tulevaisuutta ajatellen kun luokkahuone ja -tilanne alkavat käydä tutummaksi, oppilaiden kohtaaminen ja heidän edessään esiintyminen helpottuu. Palkitsevinta oli harjoittelun päätteeksi nähdä, kun toivottelin hyviä kesälomia luokalle, tulivat oppilaat kädet ojossa halimaan minua jäähyväisiksi. Tämä todisti sen, että olin luonut lämpimän vuorovaikutussuhteen lukuvuoden aikana oppilaiden kanssa. Onnistuin tavoitteessani hyvin ja tämä vahvisti omaa käsitystäni siitä asiasta, että olen suuntautunut oikealle alalle.

Toisena tavoitteena oli löytää itsestä se herkkyys tunnistaa lasten mahdollinen tuen tarve. Tämän tunnistaminen vaatii opettajalta sensitiivisyyttä. Herkkyyttä ja taitoa tunnistaa tunteita sekä edellä pohtimaani *kohtaamisen taitoa*. Yhtenä tähtihetkenä oli äidinkielen

tunti, jossa lapset lukivat luokassa hiljaa itsekseen omaa pulpettikirjaansa. Oli hienoa huomata, että monella liikkuvat huulet äänettömästi mukana, kun he lukivat kirjaa. Kiinnitin huomioni oppilaaseen, jolla oli vaikeuksia keskittyä lukemiseen. Tekikö hiljainen luokka hänet levottomaksi? Rohkaisin mieleni ja kysyin opettajalta voisinko mennä käytävään lukemaan kirjaa hänen kanssaan. Kun menimme käytävään lukemaan, oppilas hymyili ja alkoi lukea sujuvasti kirjaa mahtavasti eläytyen. Täytyy myöntää, että oppilas yllätti minut täysin. Hänen taidoissaan ei ollut mitään poikkeavaa. Tämä hetki sai minut ymmärtämään, että luokkahuone ei ole kaikille aina se ensisijainen ja parhain oppimisympäristö. Ryhmässä olo voi aralle oppilaalle tuottaa suuria keskittymisvaikeuksia. Tärkeänä asiana nostan esiin Marjamäen ym., korostaman näkökulman, ettei lapsen itsetunto ole kuitenkaan huono, vaikka hän olisi temperamentiltaan esimerkiksi toisia ujompi tai arempi (Marjamäki ym. 2016, 79). Kasvattavan aikuisen tulee olla oppilaan itsetuntoa vahvistava tekijä, joka rohkaisee lempeillä sanoillaan ja äänensävyllään oppilasta. Myönteisen ilmapiirin luominen on erityisen tärkeää. Luokalla oli usein mahdollisuus mennä lukemaan kirjaansa vaikka käytävään, kirjastoon tai säkkituoleille. Minusta tämä tapa huomioi hyvin erilaiset oppijat. Kevät lukukauden puolella uskalsin rohkeammin lähestyä oppilaita ja auttaa heitä tarvittaessa. Herkkyys tunnistaa lapsen tuen tarpeet vaatii ehdottomasti oppilaantuntemusta. Uskon, että tulevaisuudessa minulla ei tule olemaan haastetta tunnistaa tuen tarvetta, mutta opetusharjoittelun rikkonaisuuden vuoksi, tämä taito ei tullut kunnolla vielä esiin. Mielestäni yhtenä vahvuutena minulla on vahva läsnä oleminen. Haluan tulevaisuudessa pitää luokkani oven, korvani ja sydämen auki oppilaille.

Lisäksi minulla heräsi suunnaton mielenkiinto siihen, että miten äidinkieli saataisiin oppiaineena vielä kiinnostavammaksi oppilaiden keskuudessa. Opettaja kertoi, miten lapsilla on nykyisin suuria vaikeuksia assosoida sanojen yhteys ja merkitys. Eräs äidinkielen tunti alkoi niin, että lukuläksyn aikana opettaja kysyi oppilailtaan mitä tarkoittaa kirjassa esiintynyt sana ”tuiskahdus”. Tämän jälkeen oppilaat saivat itse demonstroida kyseisen sanan merkityksen. Mielestäni tämä oli oivallinen keino yhdistää sanan merkitys ja liike yhteen, jos vaikka sana jäisi paremmin muistiin konkreettisen esimerkin myötä. Yleisesti on esitetty huoli peruskoulunsa päättäneissä pojissa, jotka eivät osaa lukea kunnolla. Tämän kakkosluokan opettaja oli ottanut tehtäväkseen innostaa lapsia lukemaan. Hän käytti erilaisia kannustavia metodeja, esimerkiksi lukupalkintoja ja liikuntaleikkejä apunaan. Lukemaan innostaminen on mahtava keino, mutta kantaako se tarpeeksi pitkälle oppilaiden siirtyessä isommille luokille? Minulla heräsi kysymys, että

onko lukemiseen kannustaminen koulussa tai sen puute ainoa ongelma? Tarjoavatko esimerkiksi kirjamateriaalin laatijat tarpeeksi mielenkiintoisia luettavia tekstejä lapsille? Oppilaiden on helpompi syventyä tekstiin, joka oikeasti kiinnostaa heitä. Toisekseen, pelillisyyden hyödyntämistä opetuksessa tulisi harkita, sillä virtuaalinen pelimaailma kiehtoo oppilaita ja voisi motivoida heitä opiskeluun. Mari Hankalan ja Johanna Kainulaisen luennolla esiteltiin tutkimusta, jossa selvisi että pojat käyttivät media-ajastaan tyttöjä enemmän pelien maailmassa (KTKP050 luento). Pelaamista rinnastetaan nykyisin urheiluun ja tästä käytetään nimitystä E-urheilu eli *elektroninen urheilu*. E-urheilussa pärjää jos on nopea oppimaan uusia asioita, harjoittelee ahkerasti ja kestää painetta. Lisäksi pelaaminen vaatii sitoutumista. (@yle/tiede) Eli toisin sanoen kaikkea sitä, jolla koulun oppiaineissakin pärjäisi loistavasti. Median monipuolinen hyödyntäminen opetustilanteissa osoittaisi sen, että opettaja on aidosti kiinnostunut oppilaiden kiinnostusten kohteista ja näin vahvistuisi oppilaan ja opettajan välinen yhteisöllisyyden tunne. Tämän lisäksi kun vuorovaikutussuhde syvenee ja oppilas ja opettaja ovat yhteisymmärryksessä virtuaalisesta maailmasta, oppilasta voidaan ohjata ymmärtämään paremmin median tarjoamia sisältöjä ja siellä syntyneiden kokemusten merkityksiä. (Marjamäki ym 2016, 19-20.) Tulevana opettajana tahdon olla myös hanakasti lasten mielenkiinnon kohteiden maailmassa mukana. Tämän avulla tiedostan tavat, joilla kasvattaa oppilaiden motivaatiota opiskelua kohtaan. Lisäksi en halua olla ”kalkkis”, joka ei tiedä uusimpia koulun käytävillä puhuttavista asioista.

Koululla ja opettajilla tulee olla tarpeeksi mielenkiintoista tarjottavaa oppilailleen, unohtamatta kuitenkin sitä asiaa ettei koulun kuitenkaan tarvitse olla sirkuskoulu. Janne Sántin tutkimuksen mukaan opettajat kokivat, että tämän ajan koulusta on tullut huvipuisto, jossa kaikilla tulee olla kivaa ja epätoivoisesti vaalitaan sitä periaatetta ettei kukaan pahoittaisi mieltään mistään asiasta. (Sántti 2007, 452-455.) Opettaessani englantia oppilaille, sain myös kohdata tämän *mielensä pahoittamisen* käsitteen. Ohjaava opettaja huomautti ystävällisesti tunnin päätyttyä, että tunteja pitäessä tulee minimoida sellaiset asiat, jotka johtaisivat siihen, että heikommilla oppilaille tulisi paha mieli, kun he eivät osaa tai ymmärrä jotain. Kommentti oli havainnoiva, sillä myönnän etten ollut edes ajatellut, että kyseisessä tilanteessa joku oppilaista olisi kokenut osaamattomuutta. Ja pahimmassa tapauksessa voisi johtaa siihen, että oppilas alkaisi inhoamaan kyseistä opetettavaa ainetta. Tässä kohtaa korostuu edellä mainitsemani *herkkyyden* käsite. Opettajalla pitää olla herkkyyttä tunnistaa tällaisia tilanteita. Tämän vuoksi opetusharjoittelu on hyvin tärkeä, että siellä saa valvotusti harjoitella tulevaa varten. Joka

tapauksessa jäin vielä pohtimaan, että miten opettajat jaksavat lukukaudesta toiseen sen tietoisuuden kanssa, etteikö jotkut oppilaista koskaan ikinä pahoittaisi mieltään tunteilla? Tai että vaikka kuinka yrittää, oppilas ei opi ja kokee tästä huonoa mieltä? Tietynlainen pettymys kuuluu kuitenkin kehitykseen, ilman että tämä haittaisi lapsen oppimista. Kasvattavan opettajan tulee kuitenkin tukea kaikella mahdollisella tavalla oppilaan erilaisia tunteita ja ohjata lasta pettymyksen yli. Pettymykset kuuluvat elämään ja parhaassa tapauksessa antavat hyviä valmiuksia tulevaan ja vahvistaa mieltä. (Marjamäki ym. 2016, 55-58.) Haluan pureutua tähän asiaan jatkossa tulevissa opetusharjoitteluihini. Oppilaiden tukeminen ja eriyttäminen tulee olla keskiössä, mutta liian suurta taakkaa ei tule kantaa harteillaan. Tulevana opettajana todella toivon, että tulevaisuudessa luokkakoot olisivat inhimillisempiä, tuen saannin mahdollisuutta helpotettaisiin ilman pakottavaa paperisotaa ja opettajan ohella tehtäisiin tiiviimpää yhteistyötä niin kodin, kollegoiden, erityisopettajien ja muiden sosiaali- ja terveystyöntekijöiden kanssa. Saumattomasti. Jatkossa haluan kehittää osaamistani niin, että opin työssäni huomioimaan pienimmätkin tilanteet, jotta tasa-arvoinen kohtelu luokkahuoneessa säilyisi. Kukaan ei saa jäädä huonolla tavalla opin jalkoihin.

Olen saanut nähdä hyvin autenttisessa ympäristössä positiivisen pedagogiikan toimivuutta. Positiivinen pedagogiikka keskittyy vahvistamaan lapsen myönteisiä tunteita sekä vahvuuksia puutteiden etsimisen sijasta (Kumpulainen, Mikkola, Rajala, Hilppö ja Lipponen 2015, 224-225). Esimerkiksi luovan työskentelyn jälkeen oppilaat arvioivat viikkopariensa työt. Oppilaat olivat maallanneet aarrekartan ja opettaja pyysi heitä arvioimaan kaksi hyvää tai onnistunutta asiaa kaverinsa työstä. Uskon todella, että kun jo varhaisessa vaiheessa istutetaan lapsiin positiivisen viestinnän voima, se tulee kantamaan pitkälle tulevaisuuteen ja ennen kaikkea tämä positiivisuus lähtee luonnostaan eikä väkisin yrittämällä. Tämä yhdessä jaettu hetki koulukaverin kanssa vahvistaa kaverisuhteita sekä harjoittaa tunnetaitojen kehitystä. Oppilaat oppivat näkemään ja tunnistamaan erilaisuutta ja ymmärtävät että samaa työtä voidaan toteuttaa hyvin monella eri tavalla. Aarrekartta työstä jäi mieleeni erään oppilaan kartta, jonka hän oli värittänyt vaaleanpunaiseksi. En huomannut oppilaiden noteeravan työtä millään tavalla poikkeukselliseksi, vaikka se oli ainut laatuaan. Tämä vahvistaa sen, että aikuisten silmissä näkyvät normit eivät ole yhtä lasten käsityksistä normeista. Myöhemmässä keskustelussa sain tietää oppilaan olevan yleisen tuen piirissä. Pohdin kasvukansiossani jo aiemmin tätä *normaaliuden* ja *stigmaisuuden* käsiteiden tarpeellisuutta. Eri tavalla asioita toteuttava oppilas leimataan herkästi poikkeavaksi yksilöksi. Vallitsevassa kasvatus- ja koulutusjärjestelmässämme

vaalitaan tavallisuutta. Kun oppilas on normaali, hän ei kuormita työtunnillisesti opettajaa samalla tavalla kuin normaalista poikkeava oppilas. Jos oppilas ei opi opetusmenetelmien mukaisesti samassa tahdissa muiden kanssa, ongelmat paikantuvat lähes suoranaisesti kotioloihin, lapseen tai kulttuurillisiin seikkoihin vedoten. Syyttävän sormi harvoin osoittaa itse kasvatusinstituutiota. (Mietola & Lappalainen 2005, 112-119.) Unohdetaan se, että oppilaat ovat yksilöitä ja jos oppilas harjoittelee taitojaan muista lapsista poikkeavasti, hänen sisäinen motivaationsa harjoittelee intensiivisesti äärirajoja koetellen. Tätä voisi toisin sanoen kutsua luovaksi työksi. Tällaiset erityisesti poikkeavat taidot näkyvät ulkopuoliselle tarkkailijalle monimutkaisina, joten on yleisesti vaikea ymmärtää täysin tekijän ajatuksen luonnetta. (Collin, Paloniemi, Rasku-Puttonen & Tynjälä 2010, 45-46.) Tulevana opettajana haluan nähdä syvemmälle oppilaan maailmaan ja välttää oppilaiden leimaamista luokassa. Opetusharjoittelu avasi silmäni sen suhteen, miten lasten kanssa työskennellessä mikään asia ei ole mustavalkoista ja koskaan ei tule tukeutua pelkän oletuksen varaan. Mielestäni tämä oli hyvin avaava kokemus minulle itselleni.

Ensimmäinen harjoittelu meni tunnekuohujen ja ihmettelyn vallassa. Olen huojentunut, että ensimmäinen harjoittelu päättyi ja seuraava OH2-harjoittelu on yli vuoden päästä. Koen merkittäväksi sen, että minulla olisi ollut perusopetuksessa opetettavien aineiden ja aihekokonaisuuksien monialaisia -opintoja takana. Tämä olisi tuonut itsevarmuutta lisää tai ainakin sellaisen tunteen, että tietää mitä tekee tai tulisi tehdä. Vaikka ensimmäinen harjoittelu oli lähinnä observointia, koin että minun olisi pitänyt olla perehtyneempi käsiteltäviin asioihin ja aihepiireihin luokahuoneessa. Kävin monta keskustelua aiheesta sekä opettajien ja opiskelijakollegoiden kanssa. Tämä auttoi tunnistamaan sen, ettei opettaja ole koskaan valmis työssään ja omaa polkua kannattaa lähteä rakentamaan ensi metreistä lähtien. ”Kukaan ei voi muuttaa sinun omaa persoonaasi toisenlaiseksi kuin se on. Rakenna siis oma tiesi.”, totesi eräs opettaja ruokapöytäkeskustelussa. Nämä ovat viisaita sanoja, joita jäin pohtimaan mielessäni. Matkani opettajaksi on vasta alussa, ja väitän ettei tie tule olemaan helppo. Tietotulva on suuri ja sieltä tulee osata poimia itselle oikealta tuntuvia palasia mukaansa. Olen huomannut, että koulutaipaleellani olen tottunut liian hyvin siihen, miten aina joku muu taho on opastanut eteenpäin. Näissä formaaleissa ja informaaleissa oppimisympäristöissä on selvästi ohjattu siihen suuntaan mitä minun pitäisi tehdä, miten valita, olla tai hengittää. Tästä ideologian suuntauksesta vapautuminen vie aikaa. Tiedän, että minun kehitystehtäviini kuuluvat kaiken uuden prosessointi, sillä olen tietyllä tavalla aikakauteni vanki, jonka tulee omaksua uudenlaiset koulutuspoliittiset linjaukset. Kautta aikain koulutusjärjestelmäämme on muovannut eri

intressiryhmien tavoitteet, joita yritetään usean tahon paineessa saada jäsenneltyä opetussuunnitelman muotoon. Vallalla olevat ideologiset käsitykset ovat aina sidoksissa koulupoliittiseen luonteeseen. (Kiilakoski ym, 2014, 14-18.)

Yksilön osaamisen kehittäminen on ammatillisen koulutuksen ydin (Hakkarainen & Jääskeläinen 2010, 77). Mutta riittääkö opettajalle vain se, että on tarvittavat tiedot ja taidot? Mielestäni ammattitaitoa ei ole vain se, että on spesifisesti taitava työssään. Tätä tukee myös Vygotskin kulttuurisen kehityksen teoria, jonka mukaan persoonallisuuden muutos on edellytys ammattitaidon kehittymiselle (Hakkarainen & Jääskeläinen 2010, 90). Itsensä kehittämiseen kuuluvat syvemmän tietämyksen luominen, soveltaminen ja myös ammatti-identiteetin käsitys, persoonallisuuden kehitysviitteineen. Minä-käsitystä on ennen pidetty muuntumattomana, mutta nykyisin tätä voidaan rakentaa jatkuvasti uudelleen kokemusten ja vuorovaikutussuhteiden myötä (Eteläpelto & Vähäsantanen 2010, 26). Pedagoginen kehitys tapahtuu samassa kun kehittää itse itseään. Ovi avautuu sille, joka uskaltaa hyväksyä itsensä. Osaa nimetä rajat sellaisille asioille, jotka eivät tunnu itselle oikeilta, olematta kuitenkaan liian kapeakatseinen. Ammatillinen kasvu ei lopu koskaan ja olen oppinut ensimmäisen vuoden aikana, että vanhankurinen kantapäähän kautta oppiminen on ”muodissa”. Työ on tehtävä itse, sillä osaaminen kehittyy kokemuksen ja erilaisten vaihtelevien tehtävien mukaan (Poikela & Järvinen 2007, 189). Mielestäni tästä on hyvä jatkaa eteenpäin. Tulevissa opetusharjoitteluisa tahdon tuoda esille enemmän omaa persoonaani sekä saada itsevarmemman ja luontevamman olon luokkahuoneessa. Opetustunnit sujuivat mallikkaasti ja oli ilo huomata, miten alun epävarmuuden tuoksinnassa luovuus ja kekseliäisyys opetettavien sisältöjen laatimisessa pääsi valloilleen hyvin kivuttomasti. Tästä kuuluu myös suuri kiitos opiskelijakavereilleni, joiden ideat ja luotto yhteiseen tekemiseen tukivat koko ensimmäisen opetusharjoittelun ajan.

Lähteet:

Ailu, S. 2018. *Kasvukansio*. POMM1-johdantokurssi. Jyväskylä.

Collin, K., Paloniemi, S., Rasku-Puttonen H., & Tynjälä P. (2011) Luovuus, oppiminen ja asiantuntijuus. Helsinki: WSOYpro Oy. 45-46.

Eteläpelto, A., Collin, K., & Saarinen J. (2007) Työ, identiteetti ja oppiminen. Helsinki: WSOY oppimateriaalit Oy. 7:189

Eteläpelto, A., & Onnismaa, J. (2008) Ammatillisuus ja ammatillinen kasvu. Vantaa. Hansaprint Oy. 26, 77, 85, 90.

Goffman, E. (2012) Vuorovaikutuksen sosiologia. Vastapaino. 31.

Hankala, M., & Kainulainen, J. 2019. *Vuorovaikutus mediassa*. Luento. Jyväskylä.

Kiilakoski, T., Tomperi, T., ja Vuorikoski, M. 2005. *"Hullunkurisia perheitä"*. Kenen kasvatus? Tampere. Vastapaino. 14-18, 112-119.

Kumpulainen, K., Mikkola A., Rajala A., Hilppö J., & Lipponen L. (2015) Positiivisen psykologian voima. *Positiivisen pedagogiigan jäljillä*. PS-kustannus. 224-225.

Marjamäki, E., Kosonen, S., Törrönen, S., & Hannukkala, M. (2016) Lapsen mieli. Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy. 19-20, 29-31, 55-58, 79.

Pörhölä, M. (1995) Yksin yleisön edessä. Jyväskylä. Jyväskylä University Printing House and Sisäsuomi Oy. 4: 146-150.

Suoninen, E., Pirttilä-Backman, A-M., Lahikainen, A R., & Ahokas, M. (2009) Arjen sosiaalipsykologia. *Päivittäinen vuorovaikutus*. Helsinki. SanomaPro. 32.

Säntti, J. (2007) Pellon pientareelta akateemisiin sfääreihin. Turku. Painosalama Oy. 452-455.

Uusitalo-Malmivaara., L. (toim.), Kumpulainen, K., Mikkola A., Rajala A., Hilppö J., & Lipponen L. (2015) Positiivisen psykologian voima. *Positiivisen pedagogiigan jäljillä*. PS-kustannus. 224-225.

https://www.edu.fi/erityinen_tuki/yhteinen_koulu_kaikille (27.04.2019)

<https://peda.net/jyu/normaalikoulu/ops> (27.04.2019)

<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2014/11/19/e-urheiluko-urheilua-kylla-vain> (27.04.2019)